నమ్ముకున్న నేల

ఎర్రగుంట్లలో 'రాయలసీమ' దిగగానే యెదురుగ్గా సి.సి.ఐ. సిమెంటు ఫ్యాక్టరీ. చిలమకూరులో బస్సు దిగగానే రోడ్డుమీద, రోడ్డు కటూ యిటూ కోరమాండల్ వాళ్ళు కడుతున్న మరొక కొత్త సిమెంట్ ఫ్యాక్టరీ హడావిడి.

జీపుల మొగం, కార్ల మొగం పెద్దగా చూడని చిలమకూరు రోడ్డుమీద యిప్పుడు జీపులూ, కార్లూ అదేపనిగా అటూ ఇటూ తిరుగుతున్నాయి. ఫ్యాక్టరీ కట్టే చోటుకు రాళ్ళు తీసుకుపోతూ గతుకుల రోడ్డు మీద లారీలు. లారీల్లో ఆ రాళ్ళలాగే ఆడా మగా.

రోడ్డు పక్కల కొత్త అంగళ్ళు, చార్మినారు, సిజరు తప్ప మొన్న మొన్నటిదాకా మరే రకం సిగరెట్లు దొరకని అంగళ్ళలో రెడ్‌విల్స్ దాకా రకాలు కనపడుతున్నాయి. బ్రాందీషాపులే యింకా వచ్చినట్టు లేదు. కూరగాయలు, సరుకులు, తినుబండారాలు, టీలు, కాఫీలు, గుడ్డలు, సబ్బులూ, ప్లేస్టూ కలగాపులగంగా ఒకే అంగట్లో, వేరు వేరు అంగళ్ళలో.

బస్సుల కోసం వచ్చిన వాళ్ళతో, రికామీ మనుషులతో, ఫ్యాక్టరీ కూలీ జనంతో సంబంధమున్న వాళ్ళతో రోడ్డు సందడిగా వుంది. ఇన్నేళ్ళ వ్యవసాయమూ, వానమీద ఆధారపడిన వాణిజ్య పంటలూ, రాళ్ళ గనుల వ్యాపారమూ తేలేని కొత్త మార్పులు యిప్పుడు కనపడుతున్నాయి. గ్రామీణ బ్యాంకి యీ మార్పుల మధ్య, రెండు మూడు భాషల జనం యీ మార్పుల మధ్య.

రోడ్డుమీద మా వూరి వాళ్ళెవరూ కనబడలేదు. రోడ్డు దిగి మా వూరి కాలి దారి—చేలగుండా వెళ్ళే కాలిదారి—పట్టినా.

చుట్టూ చేలు. నూర్ల యెకరాల చేలు. యెవరెవరి చేతుల్లోనో మారుతూ వస్తున్న 'పుడమితల్లి'. అమ్మకాల్లో, కుటుంబ పంపకాల్లో చీలికలూ ముక్కలూ అవుతూ 'నేల తల్లి'. గట్లమధ్య 'భూదేవత'.

సేద్యాలు అయికూడా చాలా మటుకు విత్తనం పడకుండా...దాదాపు చేలన్నీ బీళ్ళే. బీళ్ళన్నీ ఆకాశాన కడుపున పడి చూస్తూ... 'బీళ్ళు దున్నేరు'. వాన లేదు, పంటలేదు.

పొలంలో జొన్నేగిరి లేదు, కొర్రేగిరి లేదు. కుసుమేగిరి లేదు. సెనక్కాయే గిరి లేదు. యే యేగిరీ యేం లాభం? అక్కడో, యిక్కడో నేత్తెడెత్తు కూడా పెరక్కుండానే పసివాళ్ళ చావులాగ మాడి బుగ్గి అయిన సెనక్కాయ. యీపాటికి యే రెండు మూడు వానలో అదును తప్పకుండా పడివుంటే గట్లుకూడా కనపడకుండా పైరు పచ్చలతో కళకళ లాడాల్సిన పొలాలు, గట్లు మాత్రం కనపడుతున్నాయి—వాళ్ళ బతుకుల్లోని భవిష్యత్తులా!

మళ్ళా కరువే. కరువు బతుకుల్లో భాగమైన కరువు. యెన్నో కరువో గుర్తు లేదు. గుర్తులు సమస్యల్ని తీరుస్తాయా?

కాళ్ళకింద కొంపా, గోడూ, కాలిన ఒక పిధిలా భూమి. పైన ఆకాశం బూడిద కుప్పలాగా. ఆకాశంలో ఒకటీ అరా మబ్బులేవో కనపడుతున్నాయి. తగిన వానల్లేక గాలికీ, యెండలకీ పగిలిన పత్తికాయల్లో కనపడే గొగ్గిపత్తి లాగా ఆ మబ్బులు. ఆకాశంలో ఒక్క కాకి లేదు. కాలి దారిలో ఒక్క మనిషి యెదురు పడలేదు. పైరుగాలి రావలసిన కాలంలో, గాలి కాలంలో లాగా గాలి.

ఈ యేడాది కరువు యింత దారుణంగా వుంటుందనుకోలేదు. న్యూసు పేపర్లలో చదివిన వార్తలూ, యెవరెవరో చేసిన ప్రకటనలూ, వాగ్దానాలూ జ్ఞాపకానికి వచ్చినాయి. తెలివి తెలిసినప్పటినుంచీ ప్రకటనల్లో, వాగ్దానాల్లో మార్పు మాత్రం చూల్లేదు.

ఇంత ఘోరకలిలో హైదరాబాద్‌నుంచి నేనేం పాముకోను యింతదూరం యిక్కడికి వచ్చినట్లు? అంగడి సుబ్బరాయుడు వుత్తరం రాస్తానే యింతదూరం పరుగెత్తుకొని రావాలా? ఆశ...అవసరం...

పిత్రార్జితంగా మిగిలిన రెండెకరాల తోటనూ, నాలుగేండ్ల కిందట మా దాయాది వీరన్నకు అమ్మడంతో, నాకింకా వదలని మావూరి బంధం; భూమితో ఆఖరి బంధం. ఈ రెండు మూడు రోజుల్లో పని కుదిరితే ఈ నేలతో నాకు తెగ తెంపులు.

నాలుగేండ్ల కిందట వీరన్న తన తోటపక్క వుండే నా రెండెకరాల భూమినీ తానే తీసుకుంటానన్నాడు. ఆ వంతుల బావికింద వున్న నా తోటను మరొకరికి అమ్మి, వీరన్న గుండెలమీద కుంపటిపెట్టే దానికంటే, వీరన్నకే అమ్మడం మంచిదనిపించింది. వీరన్న తన వెలిపొలం నాలుగు ఎకరాలు అమ్మేవేళకు అప్పుల వాళ్ళు చుట్టుకున్నారు. మిగిలింది రెండువేలు. ఆ రెండువేలూ సంచకారంగా నా చేతిలో పెట్టి క్రయపత్రం రాయించుకున్నాడు. తన రెండేండ్ల నిమ్మచెట్లు కాపు కొస్తానే మిగతా యెనిమిదివేలూ తీరుస్తానన్నాడు. అంతదాకా గుత్త యిచ్చేటట్లు ఖరారయింది. అప్పటి నుంచీ గుత్తా లేదు, భూమీ రిజిష్టరు చేయించుకోలేదు. నాకేమో డబ్బు అవసరం. మా మూడో అమ్మాయి ప్రసూన పెళ్ళి నిశ్చయ మైంది. వీరన్నకు రాస్తే జవాబు లేదు. మామూలు సమయంలో పోదాంలే అను కుంటున్నాను. యింతలో అంగడి సుబ్బారాయుడు నుంచీ వుత్తరం. వీరన్న వ్యవసాయం యెత్తిపెట్టినాడంట. తోట అమ్మినాడంట. చెడిపోయినాడంట. నా రెండెకరాలు సుబ్బారాయుడు కొంటాడంట.

వుత్తరంలో వివరాలు లేవు. అంతా బీరకాయ పీచులాగా వుంది. వీరన్న నిమ్మ చెట్లేమైందీ తెలియదు. అమ్మింది యెందుకయిందీ తెలియదు. దెబ్బతిన్న సంసారమే అయినా యింత యిదిగా వుంటుందనుకోలేదు.

వుత్తరం చూసి నా భార్య తొందర పెట్టింది. అసలే ఆడకూతురు. యిది చిక్కు వ్యవహారమని ఒకవైపు యిబ్బందిగా వుంది. గుత్తబాకీ చెల్లేసుకున్నా వీరన్న సంచకారం నా దగ్గర వెయ్యికి పైగా వుంటుంది. అసలు వీరన్న భూమి వదులుకుంటాడా? సంచకారం వెనక్కు తీసుకుంటాడా? వెనక్కు తీసుకోమని నా నోటితో నేనెట్లా అడగడం? మరి నా అవసరం? అయితే ఈ కరువురోజుల్లో నా అవసరం తీరేదెట్లా? అంగడి సుబ్బారాయుడి యెత్తులేమో?

మనసంతా చీకాగ్గా వుంది. పూపు దగ్గిర పడింది. చిన్నప్పుడు వానా కాలంలో, పైర్ల కాలంలో తిరిగిన పొలాలూ, కుంటా, కొండా జ్ఞాపకం వస్తు న్నాయి. మమకారాలు ఒకంతట వదలవు. కరువుల ప్రాంతంలో భూముల ధరలు పెద్దగా పెరిగి చావవని తెలిసీ, యెన్నేళ్ళు భూమి అమ్మకుండా వాయిదా వేసినాను? యేదో జీతం డబ్బులతో బతకడం బట్టి యిది నాకు సాధ్యమయిం దేమో! చదువే లేకపోతే, వుద్యోగమే లేకపోతే యిట్లాంటి చోట నేనేమైవుండే వాణ్ణి? ఆలోచించడానికి భయం వేసింది.

వూరు గవినిలోవున్న వేపచెట్టుకింద, చెట్టుచుట్టూ కట్టిన అరుగుమీద యెప్పుడూ కనిపించే పుల్లయ్య కనపడలేదు. ఆ ముసిలోడు జీతాలోళ్ళమీద విసుర్లు విసురుతాడు. వూపిరి పీల్చుకున్నాను: ఆ అరుగు మీద మామూలుగా వుండే మా వూరి సగం సంఘజీవితం కనపడలేదు. నా చిన్నతనంలో అక్కడే మోకులూ, పగ్గాలు పేనేవాళ్ళు. బయట నుంచీ వచ్చిన సరుకుల బండ్లమీద ఆడవాళ్ళూ పిల్లలూ యెగబడేవాళ్ళు, చేటలు చేటలు గింజలు వెంటతెచ్చుకుని. పిల్లలు బొంగరాలు ఆడేవాళ్ళు. పుట్టచెండు ఆడేవాళ్ళు. రాత్రుళ్ళు పొద్దుపోయిందాకా పిల్లలం కథలు చెప్పించికునే వాళ్ళం. చెప్పుకునే వాళ్ళం. కథలు చెప్పే యెరికలయ్య అబ్బ చచ్చిపోయినాడంట. మిగతా నా సావాసగాళ్ళు అంతా భూమిని నమ్ముకున్న వాళ్ళు, ఎట్లా ఎట్లా ఉన్నారో? నాలుగేండ్లయింది చూచి. కొందరైనా ఈ సమయంలో అరుగుమీద కనపడే వాళ్ళు. యిప్పుడు యిద్దరు కుర్రవాళ్ళు మట్కా చార్టు చూస్తున్నారు. వాళ్ళెవరి పిల్లలో నాకు జ్ఞాపకం రాలేదు. వాళ్ళు నన్ను గుర్తించలేదు. రెండేండ్లకో, మూడేండ్లకో చుట్టపు చూపుగా వచ్చే నన్ను యెవరు గుర్తిస్తారు? వూరు విడిచి యిరవై యేండ్లు పైబడింది.

వూరి మధ్య దేవళం దగ్గర మామూలుగా కనబడే మిగతా సగం మా వూరి సంఘ జీవితం కనపడలేదు. అక్కడే ఒకప్పుడు వేమన్నలూ, సాధులూ, సన్యాసులూ, తత్వాలవాళ్ళూ, దొమ్మరాట, తోలుబొమ్మలాటల వాళ్ళూ దిగేవాళ్ళు. పౌరాణిక నాటకాలు నేర్చుకునేవాళ్ళు. కొన్నేళ్ళు బడి దేవళంలోనే. దేవళం ముందర యాటపోతులు తెగేవి. వానకోసం కప్పల పెళ్ళిళ్ళ ప్రారంభం అక్కడే. విరాట పర్వం చదవటం అక్కడే భజనలు అక్కడే శ్రీరామనవమి పానకాల పంపకం అక్కడే. మొలకల పున్నమి మొదలు కావడం అక్కడే. గిలకల కొట్లాటలు అక్కడే. వూళ్ళోకి వచ్చే కొత్తవాళ్ళూ, వాళ్ళ పలకరింపులు అక్కడే. అక్కడే రెడ్డీ, రెవెన్యూవాళ్ళు దిగేవాళ్ళు. అక్కడే నా చిన్నతనంలో కాశీనాథుని ఆంధ్ర పత్రిక వొకరు చదువుతావుంటే నలుగురూ చేరి వినడం చూసినాను. వాళ్ళ చర్చలు విన్నాను. యస్సెల్సీ చదువుకొనే రోజుల్లో కాంగ్రెస్ రాజకీయాలూ, కమ్యూనిస్టు రాజకియాలు విన్నాను. సొతంత్రం వచ్చిన రోజు జెండా నాటడానికి కట్టిన రాళ్ళ దిమ్మెమీద పెట్టేందుకు తొలిచిన బండమాత్రం పక్కన పడివుంది — పాడుబడిపోతున్న దేవళం లాగే.

పైరు కాలంలో యెవరెవరి చేలల్లో పంట యెట్లా పండిందీ చర్చలు సాగేది అక్కడే. చేలలో పడిన పశువుల పంచాయితీలు అక్కడే. దొంగలకు శిక్షలు అక్కడే. వూరు మంచీ, వూరు చెడ్డా అక్కడే. మా నాయన మంగతై ఆడి ముప్పయి యెకరాలూ, యిల్లూ పోగొట్టింది ఈ దేవళంలోనే.

ఆ దేవళంలో కూర్చొనివున్న కుర్రవాడెవరో "ఈ పొద్దు పేపరు తెచ్చినారా" అన్నాడు.

"యెవరి పేపరు?" అన్నాను.

యిబ్బందిగా "ఈ వూళ్ళో పేపరు తెచ్చుకొనేదెవరు? మీరేమన్నా కొనుక్కొని వచ్చినారేమో" అన్నాడు.

"నిన్నటి తెలుగు పేపరుంది" అన్నాను.

"అదే యీండి," అని తీసుకున్నాడు.

యిది వార్తల దాహమో, చదువుకున్న వాడి చదువాకలో అర్థం కాలేదు. వీధిలో సంచలనం లేదు.

యిప్పుడు వూరు వూరంతా వలసపోయినట్లుంది. పిల్లలు తప్ప యింటి ముందర అరుగులమీద కూడా పెద్దవాళ్ళు కనపడలేదు. వూరు యింతగా మారిపోవాలా? యే వుత్సాహమూ లేక యిళ్ళల్లో ముడుచుకొని కూర్చుని వుంటారేమో! వానల్లేని యిట్లాంటి రోజుల్లో మూఢనమ్మకాల ద్వారా కనబడే సంఘజీవితం కూడా కనపడడంలేదు.

వీరన్న యింట్లో లేడు. వీరన్న భార్య రామలఖుమ్మ జొన్న బియ్యం విసురుకుంటోంది. నన్ను చూసి బిత్తర పోయింది. గబగబా లోపలికెళ్ళి కాళ్ళకు కడుక్కోను నీళ్ళిచ్చింది. జగతిమీద నులకమంచం వాల్చి, దానిమీద ఒక చిరుగుల పరుపు పరచి కూర్చోమంది. కూర్చున్నాను.

రామలఖుమ్మ కుశల ప్రశ్నలు వేసింది. యింట్లో పరిస్థితులు చూస్తూ జవాబులు గొణిగినాను.

"ఇప్పుడేవచ్చా (వస్తా) బావా!" అంటూ రామలఖుమ్మ బయటికి వెళ్ళింది. యిల్లు రైతిల్లులాగా లేదు. యే స్కూలు టీచరుకో అద్దెకిచ్చిన యిల్లులాగా వుంది. గాటిపాట యెద్దులు లేవు. యారముట్లులేవు. యెనుములులేవు. అటకమీద పొట్టూలేదు. చొప్పా లేదు. ఒకటి రెండు కోళ్ళు మాత్రం తిరుగుతున్నాయి. అంగడి సుబ్బరాయుడు రాసింది నిజమేనని తేలుతుంది. వీరన్న వ్యవసాయం యెత్తిపెట్టినట్లే.

రామలఖుమ్మ కొంగు చాటున యేదో దాచుకుని వచ్చింది. "కాఫీ తెచ్చా (తెస్తా) నుండు బావా" అని గాట్లో వేసిన పుల్లలు తీసుకొని లోపలికెళ్ళింది. అరగంట తర్వాత కాఫీ తెచ్చియిచ్చింది. బెల్లం కాఫీ, పొగవాసన, ఆమె పడిన అవస్థ అర్థమైంది.

"వీరన్న వూళ్ళోలేడా?" అని అడిగినాను.

రామలఖుమ్మ కాసేపు మాట్లాడలేదు. చెప్పక తప్పలేదన్నట్లు మాటలు మింగుతూ చెప్పింది:

"పొద్దుటూర్నుంచీ వచ్చినాక సిమెంటు ఫ్యాక్టరీకి పోతండాడు; మనూర్లో చానామంది పోతండారు యీనడుమ; సెపితే తీరదులే బావా!"

ఆమె కంఠంలో జీరపడింది. మరో ప్రశ్న వేయలేదు. కానీ ప్రొద్దుటూరి నుంచీ రావడమేమిటో నాకర్థం కాలేదు! వీరన్న వచ్చినాక తీరిగ్గా అడగవచ్చులే అనుకున్నాను.

"నీళ్ళు కాచుంటా బావా! పొంతలో నీళ్ళు అయిపోయినాయి, తెచ్చా(తెస్తా) వుండు."

రామలక్షుమ్మ బిందె తీసుకొని బయటికి వెళ్ళబోతోంది.

"నేను అట్లా వూర్లోకి పోయొస్తా. నాకన్నం, గిన్నం వండద్దులే."

ఆమె వుండమని బలవంతం జేస్తుందని, వినిపించుకోకుండా బయటపడినా.

అప్పటికి యింకా పదిగంటలు కాలేదు. సాయంత్రంగాని వీరన్న రాడు. యీ పరిస్థితుల్లో యెవరింటికి పోవాలన్నా చీటుగా వుంది. రెండు మూడు రోజులు వూర్లో వుండాల్సి వస్తే, యెట్లా వుండాలో దిక్కు తెలీకుండా వుంది. వీరన్న యింటి పరిస్థితి చూస్తావుంటే, వాళ్ళమీద పడి తినడం ఘోరం. దాయాదే కావచ్చు. మిగతా దాయదులున్నారు. మా నాయన బతికివుండగా వాళ్ళతో మాకు మంచి సంబంధాలు లేవు. యీ శత్రుభావం ముడెబ్బల (ముఠాతల) కాలం నాటినుంచీ వచ్చింది. ఆ తర్వాత బావుల్లో నీళ్ళు తగ్గుతూ వచ్చినప్పుడు నీటి వంతుల కోసం వచ్చింది. తలకాయలు బద్దలు కొట్టుకోవడం దాకా రాలేదు. కానీ బావుల దగ్గర కుక్కల్లా కాట్లాడుకున్నారు. పైర్లు యెండబెట్టుకున్నారు. కాపుకు రాబోతున్న నిమ్మచెట్లను యెండబెట్టుకున్నారు. పెళ్ళిళ్ళ దగ్గరో, బావులదగ్గరో కలిసేవారు. శుభకార్యాల బంధుత్వం, సూతకాల రక్తస్పర్శ—అంతే! మళ్ళా మామూలే. అయితే నాకున్న చదువువల్లా, వుద్యోగంవల్లా మా నాయన పోయాక నాతో పడే తగవు యేంలేదు. కాబట్టి పలకరింపులున్నాయి. వూరొస్తే భోజనాలకు పిలవడాలున్నాయి. ఈ రెండు రోజులు అంగడిసుబ్బారాయుడింట్లోనే డబ్బిచ్చి భోజనం యేర్పాటు చేయించుకుందామని నిశ్చయించుకున్నాను.

అంగట్లో సుబ్బారాయుడు కూర్చొని వున్నాడు. యిల్లూ అదే, అంగడీ అదే. ఆయిలింజన్లకోసం ఒకవారగా అరుగుమీద పెట్టిన కిరసనాయిలు డ్రమ్ముతో సహా, అంగట్లో వెయ్యి రూపాయల పెట్టుబడి వుండదు. ఒంటిమీద చొక్కాలేదు. మాసి చిరిగిపోయిన పంచె కట్టుకున్నాడు. గడ్డం మాసి వుంది. మనిషి మాత్రం దరిద్రం ఓడుతున్నాడు. మొలతాడుకు బీగాలు వేలాడుతున్నాయి. డబ్బు సంపాదనలో ఆ దీక్ష మానవ మాత్రులకు సాధ్యమయ్యేది కాదనీ, యోగులకు మాత్రమే సాధ్యమనీ, ఆ మనిషిని చూస్తూనే, అతను సరుకులమ్మే పద్ధతిని చూస్తూనే తెలిసిపోతుంది.

నన్ను చూస్తూనే జొన్నలు పోసుకునే జాజిచెక్క పెట్టెమీద అడ్డపలక వేసి కూర్చోమన్నాడు. పిల్లలు అయిదు పైసలు పది పైసలు బేరానికి బొంగో, జీడీనో, వూపిరి బుడ్డో, మరొకటో చేతుల్లో పెడుతూ క్షేమసమాచారాలు అడిగి నింపాదిగా అన్నాడు.

"అన్నం సెయ్యిచ్చేదా? వీరన్నింటికి పోవాలా?"

"చేయించు" అన్నాను.

లేచి యింట్లో చెప్పి వచ్చినాడు. సుబ్బరాయుడి భార్య పరామర్శ చేసి పోయింది. సుబ్బారాయుడు నెమ్మదిగా అన్నాడు:

"వీరన్న భూమిని నన్నే తీసుకోమన్నాడు."

"వీరన్న రానీలే మాట్లాడదాం" అన్నాను.

ఈ పొడి మాటలు ఒక కొలిక్కి రాకుండానే, అంగట్లోకి మా మరో పెద్ద నాయన కొడుకు మునిరెడ్డి వచ్చాడు. నన్ను చూసి నేరుగా యింటికి రాకపోయి నందుకు నిష్ఠూరం చేసినాడు. "యిదుగో యిప్పుడే రాబోతున్నా" అని బొంకినా. "భోజనానికి పద" అన్నాడు. "యిప్పుడీడ దింటాడు. రాత్రికి కోడిగోసి పెట్టుదువులే" అని సుబ్బారాయుడు హాస్యానికన్నట్లు అన్నాడు. "యిప్పుడు కాఫీ అన్నా తాగొస్తువురా" అంటూ బలవంతంగా లేవదీసినాడు.

మా మునిరెడ్డి అన్న కాఫీ యిచ్చి, రెండు గంటలు గ్రామ పరిస్థితులు, పంచాయతీ రాజకీయాలు,చదువులూ సంధ్యలూ, దేశ రాజకీయాలూ అన్నీ మాట్లాడినాడు. అది పెద్ద సోది. అన్నీ తెలుసు ననుకొనేవాడి సోది.ఎంతకూ నా విషయం మాత్రం అడగలేదు. భరించలేక నేనొచ్చిన పని చెప్పినా. ముందు భూమినమ్మకోడ మెందుకన్నాడు. తర్వాత "జీతమంతా యేం చేస్తాండావు? యెంత మిగిలించినావు? యిన్సూరెన్సెంత?" వగైరా యక్ష ప్రశ్నలు వేసినాడు. మా ప్రసూన పెళ్ళి నిశ్చయమైన సంగతి చెప్పినా. పిల్లగాడి చదువు, వుద్యోగం, కట్నం అన్నీ అడిగినాడు.

"ఈ పాడు కరువులో ధర యాడ పలుకుతుంది? అంగడి సుబ్బారాయుడికి అగ్గువగా యివ్వాల్సి వుంటాదేమో" అన్నాడు.

"వీరన్న వచ్చినాకనే ఆ బేరం" అన్నాను.

అప్పుడు వీరన్న కథ చెప్పినాడు:

"వాడు మనోళ్ళందరికీ చెడ్డ పేరు దెచ్చినాడు. వూర్లో సాటి కాపోళ్ళకు చెడ్డ పేరు. మన వంశం యెట్లాంటిది? దెబ్బ తిన్నోడు దాయాదే గదా అని మనింట్లో సేద్యానికుండమన్నా. వాడు బడాశ మనిషి. ఒప్పుకోలేదు. ఆ పనికిమాలిన కామనూరోళ్ళ మాట విని 'బోగం కంపెనీ'లో చేరినాడు. చేరినోడు మర్యాదగా వుండినా సరిపొయ్యేది. ఆ రెండెకరాలూ అమ్మి బాకీలన్నీ పూర్తిగా దీర్చకుండా,

రెండువేలు తీసుకొని యింకెక్కడా బాగుండదని చిలకలూరిపేటకు పోయినాడంట. యిద్దరు బోగమోళ్ళను దెచ్చుకుంటే వాళ్ళు దొడ్డికి పొయ్యొస్తామని అదే పోయినారంట. వీడు అన్నెందాలా చెడిపోయినాడు. యేమయిందో యేమో తెల్దు. బామర్దులతో చెడిందని అంటా వుంటారు. పోలీసోళ్ళు వొక రోజు బాగా కొట్టినారంటా వుండారు. యీ మధ్యనే వూరు చేరి సిమెంటు ఫ్యాక్టరీకి పోతండాడు. కరువులే ఒకటి అనుకుంటే యీ సిమెంట్ ఫ్యాక్టరీ వచ్చి రైతుల కొంపగూల్చింది. రోజుకు సిమెంట్ ఫ్యాక్టరీలో పద్దైదు రూపాయల కూలీ గిట్టుతుంది. రైతును అంత యియ్యమంటే యెక్కణ్నుంచి తెచ్చి యివ్వాల? యిప్పుడు అయిదు రూపాయలిచ్చినా వచ్చేవాడు లేడు. ఆడోళ్ళు కూడా అక్కడికే మరిగింటే. పది రూపాయలు దొరుకుతుంది. యింక భూములన్నీ అమ్ముకోవాల్సిందే. ఈ కూలోళ్ళు, మన పక్క పల్లె కూలోళ్ళే మన భూములన్నీ కొనే రోజులు దగ్గర పడినాయి..."

కూలోళ్ళు యెంత భూములు కొనింటే మునిరెడ్డి అన్నకు తెలియంది కాదు. అంగడి సుబ్బరాయుడిలాంటి వాళ్ళు ముందుకొస్తున్నారంటే వాళ్ళు వొక రకంగా వేదాంతులు. యాభైయెకరాల మునిరెడ్డి అన్న గోడు యెట్లావున్నా, వీరన్న కథ వింటానే మనసంతా కెలికినట్లయింది. పద్దైదేండ్ల కిందట యిరవై యెకరాల రైతు. నాకు తెలిసి ఒక్క చెడ్డ అలవాటు లేదు.

మునిరెడ్డి అన్నకు రాత్రికి మళ్ళా వస్తానని చెప్పి సుబ్బరాయుడింటికి బయలుదేరినా. దారిలో మరొక బంధువు కనబడి "వుద్యోగాలు చేసే మీ పనీ, కూలీనా కొడుకుల పనీ బాగుందిరా" అన్నాడు. యింతాచేసి అయనా పెద్ద రైతుకాదు. ఒకప్పుడు పెద్దరైతు. ఆ ఒకప్పటి దర్పం యింకా చావలేదు.

సుబ్బరాయుడింటికి భోజనానికి వెళ్ళినా – అన్నానికి కూర్చున్నాము.

"అన్నం తిని తిని నోరు చెడిపోయి వుంటుంది. సంగటే బాగుంటుందని అన్నం చేయించలా"–సుబ్బరాయుడు లౌక్యం యెట్లున్నా, సంగటి నా కభ్యంతరం లేదు. అయితే ఆ తెల్లవాయి కారం, అలవాటు తప్పిపోయింది. నెయ్యిలేదు. పల్చటి మజ్జిగనీళ్ళు. సుబ్బరాయుడు ఈ రకంగా బతికితే తప్ప, భూమి పోగొట్టుకొనే వాళ్ళ భూమి కొనలేడు. సుబ్బరాయుడిమీద జాలిపడాలో, సుబ్బరాయుడిలో ముందు ముందు పెద్దదయ్యే ధన దాహాన్ని చూసి అసహ్యించుకోవాలో తెలియలేదు.

మధ్యాహ్నం నిద్ర అలవాటు లేదు. దేవళం దగ్గిర కాసేపు కూచుందామనిపించింది. అక్కడికి వెళ్ళేతలికి, నేను వుదయం యిచ్చిన దినపత్రికనే యింకొక నలుగురుచేరి అధ్యయనం చేస్తున్నారు. దొరక్క దొరక్క దొరికిన పేపరు లాగుంది.

ఒక కుర్రవాడు వచ్చి నా పక్కన కూచున్నాడు. గుర్తుపట్టినా. పుల్లమ నాయుడు కొడుకు. బి.ఏ., చదువుతున్నానని చెప్పినాడు. యెవరితోనో మాట్లాడు తున్నట్లు అన్నాడు:

"కడప జిల్లాను కరువు ప్రాంతంగా ప్రభుత్వ ప్రకటన...యీ కలెక్టర్లో, మంత్రులో ప్రకటిస్తేనే తప్ప, యిది కరువుప్రాంతం కాకుండా పోతుందా? సిగ్గూ శరమూ లేని జాతి. సొతంత్రం వచ్చి యిన్నేండ్లయినా మంచినీళ్ళ కరువు తీర్చ లేకుండా వుంది. యింక తెలుగుదేశం పార్టీమీద అభిమానం రమ్మంటే యెందుకు రాదు? యీసారి రైతులంతా తెలుగుదేశానికి వోట్లేస్తే తప్ప, కాంగ్రెస్‌కు బుద్ధి రాదు."

పొద్దున నా దగ్గిర పేపరు అడిగి తీసుకున్న కుర్రవాడు అందుకు ఒకేమాట బదులిచ్చాడు:

"కాంగ్రెసు హిందూమతం లాంటి చరిత్రలో అది అన్ని మతాలను మింగినట్లే తెలుగుదేశాన్నీ, అట్లాంటి సవాలక్ష పార్టీలను మింగి కూచుంటుంది. జనతా అప్పుడు చూసినాం. యిప్పుడూ అంతే. యిప్పుడు కావలసింది మింగే పార్టీలుకాదు. మింగుడుబోయే పార్టీకాదు."

"నీ కమ్యూనిస్టు మాటలూ..."

"నీ...మాటలు..."

తారాస్థాయి నందుకోబోతున్న వాళ్ళను యెట్లా వారించాలో తెలియలెదు. ఆ ఆవేశాల వెనుక వాళ్ళ అలజడి స్పష్టంగా కనిపిస్తోంది. అలజడే రాజకీయాలు కావని వాళ్ళకు తెలిసినట్లు నా కన్పించలేదు. కాంగ్రెసును హిందూమతంతో పోల్చిన కుర్రాడిలో మేధస్సు వుంది. నిజాయితీ వుంది. పుల్లమ నాయుడు కొడుకులో అది లేదు. గాలివాటం రాజకీయాలు. నా అభిప్రాయం చెప్దామను కున్నా. సుబ్బరాయుడి కొడుకు వచ్చి "నాయన రమ్మంటుండాడు" అని పిల్చాడు.

సుబ్బరాయుడు కాఫీ కషాయం అందించి అన్నాడు :

"దేవళంలో యింతసేపూ వుండావా? ఆడ పొద్దుపోని నాయాండ్లు చేరడం యెక్కువైంది. మరీ యీ మధ్య యీ బియ్యేలు అవీ బూములమ్మించి సదివి, వుద్యో గాల్లేక తలకాయలు చెడిపోయిన పిల్ల నాయాండ్లే ఆడ. మట్కా ఆడడమో, వాణ్ణీ వీణ్ణీ తిడుతూ కూర్చోడమో."

సుబ్బరాయుడితో యేం వాదించేది? సుబ్బరాయుడే వాళ్ళను కాసేపు తిట్టి "మరి యేం జెయ్యాల?" అన్నాడు.

"వీరన్న రానీ...పోనీ నువ్వు చెప్పు. వీరన్న కిష్టమయితే భూమి తీసుకో" అన్నాను.

సుబ్బరాయుడు తను పడుతున్న కష్టాలన్నీ యేకరువూ పెట్టినాడు నాకు. డబ్బు అవసరమనే విషయం మీద సానుభూతి చూపినాడు. వూరి పరిస్థితి చెప్పినాడు. మునిరెడ్డి లాంటి వాడికే నలభై వేలు అప్పు వుందని, యెవరెవరికి యెంతివ్వాలో వివరించినాడు. మనూళ్ళో భూమి కొనేవాడెవడూ లేడంటూ, యెవరెవరి సంసారాలు యెట్లా వున్నాయో చెప్పినాడు. కూలోళ్ళు దొరకరనీ అన్నాడు. అన్నీ చెప్పి చెప్పి చివరకు అన్నాడు: "ఆరువేల కంటే ఒక్క నయాపైసా యెక్కువ యివ్వలేను. కావాలంటే మీ మునిరెడ్డి అన్ననే అడుగు."

పదివేలకు నాలుగేండ్ల కిందట అమ్మిన భూమిని సుబ్బరాయుడు ఆరువేలకు అడిగినాడు. యిది సుబ్బరాయుడి దృష్టిలో రూపాయి విలువ యెక్కువడమో, తగ్గడమో? అంతకుముందే ఒక్క ముక్క కొబ్బెర యెవరో గోజినందుకు "ధరలన్నీ పెరిగిపోతాంటే నేనేం మొత్తుకొనేదా?" అన్నవాడు. కరువూ, నా అవసరమూ భూమి విలువను తగ్గించినట్లుంది. దిక్కుతోచలేదు.

"వీరన్న రానీ, రాత్రికి మాట్లాడుకుందాం" అన్నాను.

"రానీలే తొందర యేముంది?" అన్నాడు సుబ్బరాయుడు ధీమాగా.

పొద్దుగూకింది. వీరన్న వచ్చినాడు. కోడీగిడి అంటూ భోజనం ఏర్పాట్లు హడావిడీ చేసినాడు. "మునిరెడ్డి అన్న రమ్మన్నా"డన్నాను. రామలక్షుమ్మ "పేదోళ్ళింట్లో తింటారా?" అంటూ నిష్టూరమాడింది. యేం చెప్పేది?

వీరన్నతో విషయం కదిపాను. అంతా విని నిశ్చింతగా "సుబ్బరాయునికే అమ్ము" అన్నాడు. యెక్కడో లోపల దాచిన క్రయపత్రాన్ని తెచ్చి నా చేతికిచ్చినాడు. నాకేం మాట్లాడాలో తోచలేదు. ఆఖరుకు మనసు కూడగట్టుకుని ధైర్యం తెచ్చుకుని అన్నాను:

"ప్రసూన పెళ్ళికి నేనేదో తంటాలు పడతా లేదా జరిగేది జరుగుతుంది. భూమి నువ్వే చేసుకో. నీకు వీలున్నప్పుడే డబ్బు యిస్తువు."

"వీలేంది? యెట్లావుంటుంది వీలు? యింత సదువు సదివినోడివి. నీకేమన్నా పిచ్చా? కరువున్నమ్ముకో మంటావా? సుబ్బరాయుని నమ్ముకోమంటావా? బావిలో వంతులేదంటే యేం జెయ్యాల? బాడుగకు యింజ నీపొద్దు ఆడించను, పొమ్మంటే యేం జెయ్యాల? యెద్దుల్లేవు, యారముట్లులేవు. దేన్ని చూసుకొని భూమి తీసుకోమంటావు? భూమిని నా కమాషి వచ్చినాకే యిరవైయేండ్లు నమ్ముకున్నా, మిగిలిందేముంది? యింకా సుబ్బరాయుడి కివ్వాల్సిన పద్దైదు నూర్లు ... యింకా గవర్నమెంటు లోన్లు..."

"యింకానా?"

"ఆఁ...యీ బాకీలో దిక్కుతోచకే పొద్దుటూరుకు పొయ్యింది. ఏ రైతూ చెయ్యనిపని చేసింది. బోగం కంపెనీలో నీళ్ళు మోసినా, బోగమోళ్ళకూ అన్నం

పొటాలు మోసినా, వాళ్ళ దగ్గరకొచ్చే వాళ్ళకు బ్రాందీలు, సారాయి తెచ్చినా, పోలీసోళ్ళకు బోగమోళ్ళను పంపినా, దొంగ రెయిడింగుల్లో దెబ్బలు తిన్నా ... కానీ నేనే సొంత కంపెనీ పెడదామనుకున్నా, మోసపోయినా. నేను అక్కడ పనికి రానని తెల్సిపోయింది. అక్కడ ఉండలేక రోజూ సిగ్గుతో సచ్చినా—తెలిసినవాడు యెవడు కనబడతాడోనని. కడకు వూరు చేరుకున్నా... భూమి లేకపోయినా చేతుల కష్టం వుంది, యిప్పుడు ఫ్యాక్టరీ వుంది. నా లాంటోళ్ళకు—చానామందికి."

"రెండేండ్లో మూడేండ్లోనే కదా. ఫ్యాక్టరీకట్టేపని పూర్తి అయితే ఆ తర్వాత నీలాంటోడికి పని ఉంటుందా? అందువల్ల..."

"మళ్ళా భూమి చేసుకోమంటావు? భూమీవద్దు గీమీవద్దు. అసలు నీ కరణం గాంది యింకొకటి వుంది. భూమి చేసుకుంటా ననుకో, సుబ్బరాయుడికి బాకీ, గవర్నమెంట్‌కు బాకీ, నీకూ బాకీ. సుబ్బరాయుడు తన బాకీలోకి మళ్ళీ ఆయకం పెట్టుకుంటాడు. సొంతం చేసుకుంటాడు. సుబ్బరాయుడి బాకీ కింద నువ్వియా అనుకునే రెండెకరాలు పోతాది. నీకు నేనివ్వాల్సిన పదివేలు యిరవైవేలవుతాది. అసలు సంగతి సుబ్బరాయుడు ఆరువేలకంటె యెక్కువ పెట్టనంటున్నాడు. నువ్వేం చెయ్యలేవు యియ్యాల్సిందే. నేను సంచకారమిచ్చిన డబ్బు నాకు దమ్మిడీ రాదు. అది సుబ్బరాయుడే పట్టుకుంటాడు—తనకు నేనివ్వాల్సిన బాకీలోకి. మునిరెడ్డి అన్నకూడా సుబ్బరాయుడికి లోకువే కాబట్టి అన్నింటికి సై అంటాడు. నువ్వు జేసేదేముంది? నేను చేసేదేముంది? యేమంటావు?"

యేమంటాను? ఆ రాత్రే భూమి వ్యవహారం పూర్తి అయింది. మునిరెడ్డి అన్న ఒక మూడువందలు ఎక్కువకు ఫైసలు చేసినాడు.

"యిప్పుడు నాలుగు వేలిస్తాను. వచ్చే మాసూళ్లల్లో రెండువేలిస్తాను. యిప్పుడే అంతా యిచ్చేవాడిని, మీ మునిరెడ్డి అన్న మరీ యిబ్బందిగా ఉందంటే యిచ్చినా. యింక మూడు నెలల్లో వీరన్నకు నువ్వు యివ్వాల్సిన పదమూడు నూర్లు పట్టుకుంటా. రెండువేల యేడునూర్లు నీకిస్తా" అన్నాడు, సుబ్బరాయుడు. సరే నన్నాను.

యీ లెఖ్ఖలు తెగేవికావు.

భూమితో, మా వూరితో ఆఖరు లింకు తెగిపోయింది.

అర్ధరాత్రి దాటే వరకు ఊరి విషయాలూ, ఫ్యాక్టరీ కబుర్లూ. వీరన్న ఫ్యాక్టరీ కబుర్లే యెక్కువ చెప్పినాడు. ఫ్యాక్టరీ తీసుకునే భూముల ధర విషయంలో పెద్ద మనుషులు రైతులకు చేస్తున్న మోసాల గురించి చెప్పినాడు. ఆ మధ్య అరవ కూలోళ్ళకు, తెలుగోళ్ళకు జరిగిన కొట్లాట గురించీ, సమ్మె గురించి, యీ మధ్య యేర్పడిన యూనియన్ గురించీ, కూలీ పెంచమని సమ్మె గురించీ చెప్పినాడు.

తెల తెలవారుతోంది. ఫ్యాక్టరీ పనికి ప్రయాణమైపోతున్న వారి వెంట నేనూ బయలుదేరినా. నా కింకేం పని యిక్కడ? తిరుపతిలో వుండే పెళ్ళి కొడుకు వాళ్ళకు యిప్పట్లో పెళ్ళి పెట్టుకోలేమని చెప్పి హైదరాబాదు పోదామనుకున్నా.

పీరన్న ముందు నడుస్తున్నాడు. అతని వెంట యిరవైమందికి పైగా కరువు కాటకాలకు అప్పులపాలై భూమిని అమ్ముకున్న రైతు జనం. కరువు భూముల్లో ఫ్యాక్టరీ దిశగా సాగిపోతూ...

పైన సిమెంటూ, ఎముకల పొడి కలిసిన రంగులో ఆకాశం.

ఆ మూల యెక్కడో యెర్రగావు... ●

○ నవంబరు 1982, ఆంధ్రజ్యోతి దీపావళి ప్రత్యేక సంచిక.